

НАОЧНІСТЬ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ ЯК ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

І.Є.Зозуля, О.М.Новак

Анотація. У статті розглянуто одні з основних прийомів викладання української мови як іноземної, а саме: наочність та рольові ігри, що можна використовувати у навчальному процесі з метою формування мовленнєвих навичок в іноземних студентів.

Ключові слова: наочність, рольова гра, прийоми викладання, українська мова як іноземна.

Аннотация. В статье рассмотрены одни из основных приемов преподавания украинского языка как иностранного, а именно: наглядность и ролевые игры, которые можно использовать в учебном процессе с целью формирования речевых навыков у иностранных студентов.

Ключевые слова: наглядность, ролевая игра, приемы преподавания, украинский язык как иностранный.

Summary. Some of the basic methods of teaching Ukrainian as a foreign language, namely the visualization and role-playing games, that can be used in the educational process in order to develop speech skills of the international students are reviewed in the article.

Key words: visualization, role-playing games, methods of teaching, Ukrainian language as a foreign one.

Постановка проблеми. Вагомим чинником, що зумовлює успішність процесу вивчення української мови як іноземної, є організація навчального процесу як цілісної системи, що являє собою комплекс взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, підпорядкованих меті навчання.

Використання наочності та рольових ігор в процесі навчання української мови є однією з найбільш багатогранних проблем методики. І хоча в останні десятиліття з'явилися спеціальні монографічні праці, присвячені наочності та рольовим іграм, інтерес до цих прийомів вивчення мови не тільки не слабшає, але навіть посилюється у зв'язку з бурхливим розвитком психолінгвістики й лінгвокраїнознавства.

Слід визнати, що у XXI ст. істотно розширилася сфера застосування наочності та рольових ігор та ускладнився їхній інвентар. Програмоване навчання актуалізувало питання про співвідношення наочного й абстрактного в алгоритмізації процесів навчання. Великий інтерес у наш час виявляється до вивчення своєрідності наочності при створенні й використанні спеціальних картин звукового кіно. Активізувалося дослідження специфічних особливостей наочності та рольових ігор в процесі навчання звукового складу мови. В центрі уваги учених опинилося питання про наочність та рольові ігри, що сприяють навчанню усної мови.

Робота є **актуальною**, адже розкриває проблеми вивчення української мови як іноземної, розглядає рольову гру та наочність як одні з найефективніших та найбільш універсальних прийомів вивчення української мови як іноземної.

Мета статті – розглянути особливості використання наочності та рольових ігор як основних прийомів у викладанні української мови студентам-іноземцям нефілологічних спеціальностей. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Вивчити літературу з методики викладання української мови як іноземної.
2. Розглянути особливості використання наочності та рольових ігор під час викладання української мови як іноземної студентам технічних спеціальностей.

Аналіз досліджень та публікацій. Методика викладання української мови як іноземної порівняно молода наука. Саме цим зумовлена зараз увага педагогів, методистів до інновацій. Проблема вдосконалення форм і методів викладання української мови як іноземної, їхнього постійного оновлення, пристосування до нових умов життя останнім часом не виходить з розряду актуальних для вищої освіти. Сучасна наука вже має певний досвід у розв'язанні подібних питань. Так, на сьогодні вже є значна кількість праць, у яких розглядається сутність інновацій у викладанні гуманітарних дисциплін у вищій школі. Зараз перед викладачем української мови у ВНЗ постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови, закріплення їхньої позитивної мотивації до навчання.

Узагальнено-теоретичний аспект щодо поняття педагогічної технології розроблений сучасними педагогами: В.Безпальком, М.Кларінім, Б.Ліхачовим, В.Монаховим, Г.Селевко та іншими. Проблему

використання інноваційних методів розглядали такі вчені, як О.Арламов, М.Бургін, В.Журавльов, В.Загвязинський, Н.Юсуфбекова та інші. Проблеми мовної підготовки студентів інженерних вузів аналізують у науковій літературі Т.Кошелева, Г.Попова, І.Соломаха, О.Суміна, Н.Ушакова, Н.Хлизова. Опубліковано значну кількість праць з аналізу вивчення української мови як іноземної такими науковцями, як Я.Гладир, І.Жовтоніжко, Т.Єфімова, А.Кулик, Т.Лагута, О.Тростинська, Г.Тохтар, Б.Сокіл та інші. Проблеми використання інноваційних технологій під час викладання іноземних мов розглядали О.Коваленко, Є.Можар, Л.Олійник та інші.

Виклад основного змісту. Прийоми навчання є важливим невід'ємним компонентом навчального процесу. Визначення прийомів навчання – це відповідь на запитання "За допомогою чого навчати?". Отже прийомами навчання можуть бути різноманітні матеріальні предмети, які допомагають викладачу організувати ефективне навчання мови як іноземної, а студентам-іноземцям успішно оволодівати нею.

Згідно з такими критеріями, як значущість, призначення та застосування технічної апаратури прийоми навчання іноземної мови розподіляються на основні й допоміжні; для вчителя і для студента; технічні та нетехнічні. Викладачі-практики відносять наочність та рольову гру до основних прийомів навчання та класифікують їх як універсальні: і для вчителя, і для студента, як технічні, так і нетехнічні.

Гра, рольова гра. Загальна стратегія вивчення іноземних мов визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних та суміжних наук. Згідно з сучасними методичними засадами, основний акцент у викладанні іноземних мов має бути зроблений на особистісно-орієнтованому та комунікативному підходах. Рольова гра – постійний природний спосіб пізнання людиною навколишнього світу, найбільш доступний шлях до оволодіння знаннями та навичками. Цей спосіб побудований саме на сучасних аспектах вивчення іноземної мови.

Вчені вважають, що оволодіння формами усного іншомовного спілкування можливе тільки за допомогою ігор, причому успішність гри залежить від рівня старанності її підготовки, правильності організації, регулярності застосування даного прийому навчання і, звичайно, від майстерності педагога та його відданості своїй справі.

Прийом гри має безсумнівну дидактичну цінність, адже гра сприяє ефективному засвоєнню матеріалу й поліпшенню загального настрою в студентському колективі. Таким чином, гра додає навчальному спілкуванню виразної комунікативної спрямованості, зміцнює мотивацію вивчення іноземної мови і значно підвищує якість оволодіння нею [3, с. 8].

Працюючи з іноземними студентами уже тривалий час, викладачі-мовники Вінницького національного технічного університету (ВНТУ) дійшли висновку, що вивчення української мови як іноземної і на початковому етапі, і на основному неможливе без гри. Адже саме її використання допоможе іноземним студентам без зусиль та із задоволенням включитися у процес вивчення та засвоєння матеріалу. Навіть слабкий у мовній підготовці студент може стати першим у грі завдяки кмітливості та винахідливості. Мовний матеріал засвоюється непомітно, покращуються результати навчання.

Під час гри можна вивчити лексику і повторити, активізувати словниковий запас, вчити вживати лексику в мовленнєвих ситуаціях, навчити читати, розвивати творчі здібності іноземних студентів. Ігри допомагають розвивати всі мовленнєві навички: аудіювання, читання, усне мовлення, письмо. Вони спонукають студентів уважно стежити за ходом гри, слухати одне одного, тому що вони здебільшого не знають заздалегідь, що скажуть їхні партнери. Гра створює такі умови, коли іноземні слова, літери, правила читання, звороти засвоюються мимоволі за рахунок частого повторення у той час, коли студент захоплений самим процесом гри. Гра створює можливість для багаторазового повторення мовного зразка, в ході гри ситуація програться декілька разів і при цьому кожного разу в новому варіанті.

Ігри мають бути побудовані таким чином, щоб незавершеність сюжету забезпечувала легкий перехід від зацікавленості у виконання власне навчальних завдань. Одна з умов цього – простота та ємність наочності й редукований сюжет ігрової ситуації. За нашими спостереженнями, спочатку іноземних студентів цікавить лише сама форма гри, а потім уже той матеріал, без якого неможливо брати участь у грі.

Дидактичний матеріал може бути трьох видів: один служить для закріплення та повторення набутих студентами знань, умінь та навичок, а отже складений відповідно до програми; другий є пропедевтичний за своїм змістом, теж складеним за програмою, але він веде студентів уперед та допомагає їм легше та швидше засвоювати навчальний матеріал; третій стосується програми, але розширює світогляд іноземних студентів, збуджує у них інтерес до знань, прищеплює любов до праці [7].

Викладачі кафедри мовознавства ВНТУ постійно звертають увагу на ефективність використання ігор під час навчання. Наприклад, для засвоєння лексики використовуємо картки-лото за різними

темами. А потім на їх основі створюємо різні ігрові ситуації, за допомогою яких вивчається не тільки лексика, а й відпрацьовується вживання різних граматичних структур української мови. На своїх заняттях також практикуємо створення коротких вистав та інтерв'ю, які покращують діалогічне та монологічне мовлення іноземних студентів. Намагаємося застосовувати не лише звичайні ігри під час проведення своїх занять, а й рольові.

Англійські вчені-методисти Д.Вілкінс, Д.Тейлор виділяють 5 категорій ролей. Викладачі кафедри мовознавства ВНТУ підтримують дану методичку. На нашу думку, найбільш важливими під час вивчення іноземної мови є дві останні категорії ролей: дійові (визначають дії, які відбуваються у життєвій ситуації: візит до лікаря, відвідування виставки, зустріч на вулиці та ін.) та функціональні (визначають потребу в спілкуванні: запропонувати допомогу, висловити співчуття, прохання ін.) [8, с. 321].

На заняттях з української мови викладачі створюють проблемну ситуацію, а іноземні студенти, використовуючи вивчений лексичний матеріал, намагаються зіграти ту чи іншу роль, відтворити цю ситуацію як найбільш повно та максимально наближену до реальних умов повсякденної комунікації. Саме завдяки такому прийому, як рольова гра, вдається максимально швидко та ефективно навчити іноземного студента засвоювати такі форми мовного етикету, як: “Добрий ранок!”, “Доброго дня!”, “Вибачте!”, “Скажіть, будь ласка...”, “Я перепрошую...”, “Скільки коштує...”, “Чи не могли б ви мені допомогти...” та багато інших. Після проведення такого типу рольової гри необхідним є завершальний етап, який передбачає виконання визначеного завдання, наприклад написання твору.

Рольові ігри, які ми пропонуємо іноземним студентам, вимагають від них прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. За традицією рольові ігри поділяємо на мікроетюди (беруть участь до 4 студентів) та макроетюди (від 5 студентів). Рольові ігри складаються з певної кількості завдань, в яких основна мета – знайти взаємодію з партнером. У таких іграх обов'язково формуються соціально-рольові відносини учасників. Від студентів вимагається не тільки вирішити поставлене завдання, але й правильно програти свою соціальну роль. Наведемо приклади ситуативно-рольових ігор, які використовуємо у навчанні: “У таксі”, “У банку”, “У магазині”, “На вокзалі”, “У кафе”, “У бібліотеці”, “Купуємо сувеніри”, “Музеї нашого міста”, “Біля театральної каси”, “У буфеті” та інші [2, с. 154].

Отже, рольову гру як різновид гри слід вважати своєрідною діяльністю. Адже навчальна, або дидактична, гра поєднує в собі ознаки ігрової та навчальної діяльності. У навчанні іншомовного усного мовлення вона є насамперед мовленнєвою діяльністю студентів-іноземців, в ході якої вони програють різноманітні соціальні та міжособистісні ролі, реалізуючи при цьому як вербальні, так і невербальні засоби спілкування (жести, пози, міміку, контакт очей).

З позиції студентів рольова гра є ігровою діяльністю, в процесі якої вони виконують певні ролі. Навчальний характер гри студентами не усвідомлюється. З позиції викладача рольова гра є формою організації навчального процесу, зокрема процесу навчання діалогічного мовлення. Метою рольової гри викладач вважає формування й розвиток у студентів мовленнєвих навичок і вмінь. Рольова гра є керованою, її навчальний характер усвідомлюється викладачами. Таким чином, педагогічна мета використання рольової гри в навчанні діалогічного мовлення реалізується в завуальованій формі.

Наочність. Наочність у процесі навчання мов виступає початковим моментом, джерелом і основою здобування знань; є засобом навчання, що забезпечує оптимальне засвоєння навчального матеріалу і його закріплення в пам'яті; утворює фундамент розвитку творчої уяви і мислення; є критерієм достовірності набутих знань; містить підказки для розкриття законів мови при її чуттєво-наочному сприйнятті; є засобом розвитку мовної спостережливості у студентів і збільшення обсягу їхніх знань у процесі зіставлення рідної та іноземної мов; виявляється прийомом розвитку пам'яті шляхом її опори на різні органи відчуттів і вразливість; відповідає схильності учнів мислити формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі; сприяє навчанню усного й писемного мовлення відповідно до типових моделей мовленнєвих вчинків вербальних ситуацій; забезпечує зворотний зв'язок чуттєво-наочного враження, образу пам'яті й образу творчої уяви; розвиває образне мовлення, що викликає у студентів активність їх творчої уяви, наочні образи якої можуть репрезентувати закони життя (мови) [8, с. 320].

Відомо, що основою навчання уміння говорити є знання фонетики, лексики та граматики. Оволодіти нею можна за допомогою інтенсивного тренування знань, які отримує студент (навчальна комунікація) і використання цих знань у реальному мовленні (справжня комунікація). Саме тому методисти завжди звертали увагу на використання для вивчення мови як іноземної допоміжних засобів наочності, а саме: магнітофон, проектор, інші технічні засоби навчання, а також малюнки, таблиці, схеми, плакати, географічні карти, рекламні листи, афіші, діафільми, журнальні ілюстрації, різноманітні

предмети тощо. Усі ці засоби наочності виконують важливу роль при вивченні іноземними студентами української мови, адже вони викликають в уяві студентів певні образи і стимулюють їх до більш творчої та ефективної розумової діяльності [6, с. 290-292].

Розрізняють три види наочності: предметна (безпосереднє демонстрування предмета і називання його); зображальна (демонстрування малюнка, схеми, фільмів тощо) та моторна (демонстрування дії та називання її) [4, с. 25].

За допомогою різних видів наочності викладачі української мови ВНТУ намагаються найефективніше пояснити значення нових, не зрозумілих іноземним студентам, слів, а саме: конкретних предметів (словник, підручник, карта), просторових понять та розмірів (біля, недалеко від, там, тут, близько, низький, високий), геометричних фігур (овальний, прямокутний), назв кольорів (чорний, білий, жовтий), назв конкретних дій (сидіти, йти, бігти, писати), деякі фразеологізми, які можна продемонструвати за допомогою жестів (стенати плечима, розводити руками).

Використовувані нами зображення прості та естетичні, без нагромодження багатьох різних об'єктів (щоб не ускладнювати процес вивчення іноземними студентами нової лексики).

Методист Б.Сокіл велику увагу приділяє аудіовізуальному методу вивчення української мови як іноземної. Вивчаючи його досвід, викладачі кафедри мовознавства ВНТУ цілком поділяють погляди колеги та активно застосовують даний метод на практиці. Предметом вивчення аудіовізуального методу є моделі вербальної та невербальної поведінки. Б.Сокіл виділяє 5 основних прийомів реалізації цього методу [5, с. 16]. Найбільше уваги сконцентровано на останньому – візуально-звуковому синтезі. Особливо ефективним цей прийом є при вивченні фонетики української мови. Методику роботи за цим методом навчання здійснюємо за таким принципом:

а) іноземні студенти розглядають малюнок з певної тематики, слухають фонограму та засвоюють значення слів;

б) іноземні студенти повторюють фонограму, відпрацьовуючи звуки, інтонацію, темп, наголос;

За допомогою різних предметів наочності можна також виконати безліч вправ на краще засвоєння лексичного та граматичного матеріалу. Наведемо приклади тих завдань, які виконуємо з іноземними студентами під час занять:

1. Відповідати на запитання або ставити запитання щодо малюнка (ілюстрації).

2. Описувати зміст малюнка.

3. Переповідати сюжет малюнка тим, хто його не бачив.

4. Пошук відмінностей на двох малюнках.

5. Історія в малюнках.

6. Різноманітні лінгвістичні ігри, пов'язані з використанням малюнка.

7. Виробляти правильність творення граматичних форм (вказати, хто куди йде – З.в. чи Р.в.; визначити, хто ким працює – О.в.; знайти, що де лежить – М.в.; показати, де що (хто) знаходиться – М.в. тощо).

8. Дивитися та слухати кінофільми, мультфільми, які передбачають наступні вправи на контроль розуміння зі слуху.

9. Прослуховувати диски із записами українських народних пісень та казок.

Усі ці засоби формують легкість висловлювань власної думки у іноземних студентів, швидке реагування на чуже мовлення і краще його розуміння. Ефект новизни матеріалу, можливість вийти за межі аудиторії, розширення країнознавчих знань активізують, зацікавлюють та посилюють увагу іноземних студентів до навчального матеріалу.

Технічні засоби навчання також відкривають широку перспективу для унаочнення матеріалу з української мови. Вони виступають джерелом нової інформації, матеріалом для спостережень і висновків, подають значну допомогу в подоланні абстрактності у вивченні мови, сприяють розвитку пізнавальних інтересів та свідомому засвоєнню знань [1].

Так, наприклад, оволодівши програмою складання презентацій PowerPoint, викладачі кафедри мовознавства ВНТУ самі стають режисерами своїх занять. Зручна у використанні, ця програма дозволяє педагогові створити анімаційний опорний конспект уроку, включити відео- і аудіо фрагмент, зобразити в динаміці певне явище, подію, що допоможе студентові-іноземцю легко засвоїти новий фонетичний, лексичний чи граматичний матеріал. Особливо продуктивно використовуємо презентації під час вивчення нової лексики з тем "Навчання", "Продукти", "Місто Вінниця", "Україна", "Транспорт", "Відпочинок", "Спорт" та інші [2, с.155].

Рациональне використання принципу наочності не призводить до виключення з процесу навчання слова (усного і писемного), а відводить йому відповідне місце в цьому процесі, а саме не допускає заміни словом предметів або явищ дійсності там, де це не рекомендується з психологічного або

дидактичного погляду.

Висновки. Ми дійшли висновку, що такі прийоми, як рольова гра та наочність відіграють провідну роль при вивченні української мови як іноземної. Вони є найбільш доступними шляхами до оволодіння новими знаннями, адже включають іноземного студента у предметно-комунікативну діяльність, тісне спілкування. Цей процес особистісно-орієнтованої освіти стимулює навчальну діяльність, знімає розумову перенапругу іноземних студентів, робить вивчення іноземної мови значно цікавішим.

Способи реалізації наочності та рольової гри відбивають поступовий перехід від надання можливостей виконання операцій на конкретних предметах через «внутрішні операції», які ґрунтуються на використанні роздаткових матеріалів, до операцій, основу яких становлять умовні символи і знаки.

Отже, найбільш сильним мотивуючим чинником в процесі вивчення української мови як іноземної є прийоми навчання, що задовольняють потребу іноземних студентів у новизні досліджуваного матеріалу й різноманітності виконуваних вправ. Використання на заняттях рольової гри та наочності сприяє закріпленню мовних явищ у пам'яті, створенню більш стійких зорових і слухових образів, підтримці інтересу й активності іноземних студентів.

Література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Корженко В. Я. Інноваційні методи викладання української мови як іноземної у технічному університеті / В. Я. Корженко, М. М. Опанасюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 1. – С. 152 – 155.
3. Потапова М. М. Ролевая игра как прием активизации обучения русскому языку как иностранному студентов гуманитарных факультетов / М. М. Потапова // авториф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / М. М. Потапова ; Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.
4. Процик І. Презентація нової лексики в лінгводидактиці для чужоземців / І. Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Випуск 2. – С. 24 – 30.
5. Сокіл Б. Методи вивчення української мови як іноземної та їх характеристика / Б. Сокіл // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Випуск 2. – С. 14 – 18.
6. Станкевич Н. Основні прийоми навчання говоріння в курсі української мови як іноземної / Н. Станкевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. Випуск 3. – С. 289 – 292.
7. Степанова Е. А. Игра как средство развития интереса к изучаемому языку / Е. А. Степанова // Иностранные языки в школе. – 2004. – №2.
8. Чернова А. В. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної / А. В. Чернова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – 2012. – Том 25 (64). – № 1. Часть №2. – С. 318 – 322.